

ӘОЖ 34(091); 34(092)

Ж.У. Сербаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, заң факультетінің 1-курс магистранты,
Қазақстан, Алматы қ.

Қазақстандық патриотизм қағидасының мәні мен мазмұны

Аңдатпа. Қазақстан патриотизмінің бөлінбес элементі тарихи қалыптасқан дәстүрге айналған достық пен өзара түсіністік, Республикада тұратын сан алуан ұлт өкілдерінің ерекшеліктері мен салттарына деген сый-құрмет болып табылады. Қазақстанда патриотизмді көтеру үшін балабақшаларда, мектептерде, жоғары оқу орындарында патриоттық үйірмелерді ашып, оны мемлекеттік тұрғыда қолдай түсу керек.

Түйін сөздер: патриотизм, қағида, Отан, Қазақстан патриотизмі, Қазақстан халқы.

«Қазақстандық патриотизм – Қазақстан Республикасының өмірі мен дамуындағы түбегейлі принциптердің бірі. Оның сан қырлы мазмұны Республика азаматтарының өз Отаны Қазақстанға деген көзқарасында, олардың Қазақстанмен генетикалық, тарихи және құқықтық байланысын білдіретін терең әлеуметтік-психологиялық сезімінде, оның дамуы мен әлемдік бірлестігі беделінің арта түсуіне бағытталған өз істерінде тікелей паш етілетін сүйіспеншіліктері мен сый-құрметтерінде жатыр. Қазақстан патриотизмінің бөлінбес элементі тарихи қалыптасқан дәстүрге айналған достық пен өзара түсіністік, Республикада тұратын сан алуан ұлт өкілдерінің ерекшеліктері мен салттарына деген сый-құрмет болып табылады.

Қазақстан патриотизмі көзсіз емес, сондай-ақ өзіне, айналадағы шындыққа сын көзбен қарау қабілетіне ие, Қазақстанның гүлденуі жолындағы кедергілердің бәріне шешімді тойтарыс бере алады. Ол тарихи ескерткіштер мен қазақ жерінің мәдени жетістіктерін сақтап, еліміздің табиғи байлығына ұқыпты қарау, өзінің ерік-жігерін Отан мен отандастары алдындағы азаматтық борышына саналы түрде жұмылдыру парыздарын да айналып өте алмайды. Қазақстан патриотизміне тән сипат-іргетас елдердің халықтарымен қатынастағы бейбітшілікті сүюшілігі және халықаралық

құқықтық принциптері мен нормаларына деген сый-құрметі» [1, 32-34 б]. Қазақстандық патриотизмді қалыптастыруда мемлекеттік дәрежеде көптеген іс-шаралардың атқарылатын кезеңі туғандай тәуелсіздік алғалы бері, бірнеше жылдар өтсе де, әлі де болса, халық ішінде тұтастық, Отанға деген сүйіспеншілік шынайы сезіле қоймайтындай. Осы жерде М.Н. Маяузовтың мына ойы орынды болып көрнетіндей: «Ал қазақстандық патриотизмнің астарында «Қазақстан кімнің мемлекеті – қазақтардың ба, әлде қазақстандықтардың ба? – деген сауал тұр. Жауап: Қазақстан – елді мекендеуші қазақ ұлты мен қазақ халқының жері болғанымен, мазмұны жағына демократиялық-құқықтық, азаматтық қоғамды құруға бағыт алып отырған көпұлтты Отанымыз. Қай ұлт өкілі болмасын олар – Қазақстан Республикасының тең құқықты азаматы, қазақстандық. Бұл кез келген дамыған демократиялық әлемдік мемлекеттерге тән қасиет. Франция франциялықтардың, АҚШ америкалықтардың Отаны» [2, 149 б.]. Қазақстан Республикасы Президентінің 23 мамыр 1996 жылғы №2995 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының мемлекеттік сәйкестілігін қалыптастыру тұжырымдамасында қазақстандық патриотизм туралы былай деп айтылған: «Қоғамда Қазақстан – біздің ортақ Отанымыз деген ұғым түпкілікті орнығуы қажет. Қандай ұлттың өкілі болғанына

қарамастан, достық, татулық пен келісім ахуалын орнықтыруға жәрдемдесу – әрбір азаматтың борышы. Көптеген елдерде асқақ қойылатын отаншылдық рухы мемлекетті нығайтуға, өз мемлекетіне деген мақтаныш сезімі, өз азаматының мүддесін кез келген уақытта, оның қайда жүргеніне қарамастан, қорғай алатын қабілетіне деген сенімі, мемлекеттік нышандарға деген аялы көзқарас салтанат құратындай етіп, топтастыруға жәрдемдеседі. Мұндай дәстүрлерді біздер қазақстандықтар да қабылдап алып, азаматтарымызды сәби кезінен бастап, отансүйгіштік рухта тәрбиелеуіміз керек» [3, 3 б.]. Әрине, бұл талап осы уақытқа дейін жүйелі түрде орындала қойған жоқ. Біздің ойымызша, қазақстандық патриотизмді көтеру үшін мемлекеттік тілді дамытуымыз қажет. Сонда ғана елімізде тұратын бірнеше ұлт өкілдерінің Отанға деген сүйіспеншілігін көтере аламыз. Тіл қай қоғамда болмасын, маңызды рөл атқарады. Еліміздің белгілі философы Д. Кішібеков ұлттық идеяға қатысты еңбегінде былай дейді: «Известно, что язык – душа народа, его кровь, придающая ему силу. Почему поэты – вдохновенный народ? Потому что, они живут в атмосфере родного языка. Язык не только средство общения между людьми, но и его дух сущность, история и культура. Верно говорят: язык – материальная форма существования мысли. Язык может проявляться в виде звуковой речи, внутренней речи, условного знака, символов, но при всех условиях он является проявлением мысли. Отторженной от материального (предметного) проявления мысли не существует» [4, 198 б.]. Қазақстан жағдайында мемлекеттік тілдің жағдайы сын көтермейді деп айтсақ болады. Мемлекеттік тілді мемлекеттік тілге жеткізу үшін оны мемлекеттік кеңсенің тіліне айналдыру қажет. Оны біз тездетіп жүзеге асырмасақ, Қазақстанда мемлекеттік тілге деген нигилизмнің орнаған қаупі де болуы мүмкін. Осы жерде мемлекеттік тілге байланысты Ж.Д. Бусурмановтың мынадай ойы ойландыратындай: «Но именно казахский язык сегодня испытывает, и будет испытывать сужение сферы своего применения в управлении страной в экономике, в международных экономических и торговых отношениях, которые Казахстан осуществляет с другими странами. И это диктуется не желанием самого Казахстана и его народа, а исключительно логикой абсолютного прагматизма – спросом пользуется тот язык, который обеспе-

чивает большую оперативность и удовлетворяет потребности экономического оборота. На мировом уровне таким языком является английский, а на региональном – русский языки» [5, с 245].

Қазақстан Республикасында мемлекеттік тілді дамытатын заңнамалық база қалыптастырылған соған қарамастан, тіліміз мемлекеттік дәрежеге көтеріле алмауда. Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы 11 шілде 1997 жылғы заңның 4-бабында мемлекеттік тіл туралы былай делінген: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі.

Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі.

Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру – Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы.

Үкімет, өзге де мемлекеттік, жергілікті өкілді және атқарушы органдар:

Қазақстан Республикасында мемлекеттік тілді барынша дамытуға, оның халықаралық беделін нығайтуға;

Қазақстан Республикасының барша азаматтарын мемлекеттік тілді еркін және тегін меңгеруіне қажетті барлық ұйымдастырушылық материалдық-техникалық жағдайларды жасауға;

Қазақ диаспорасына ана тілін сақтауы және дамытуы үшін көмек көрсетуге міндетті» [6, 10 б.]. Бұл баптың талабы осы уақытқа дейін өз деңгейінде жемісін бермей отыр. Осы жерде жалпы еліміздегі тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген тілдерді дамытудың жай-күйіне көңіл бөліп, қарайтын болсақ: «1997 жылы «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» заң қабылданған сәттен бері және Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 5 қазандағы №4106 Жарлығымен бекітілген Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын 1998-2000 жылдар аралығында іске асыру барысында қоғамдық өмірдің барлық негізгі салалары тіл құрылысы процестерінің одан әрі кеңеюі мен тереңдеуі үшін алғышарттар жасалды. Бұл мемлекеттік органдар, ұйымдар мен тұтас қоғамның үйлестірген, мақсатты күш-жігерінің нәтижесі болды.

Қазіргі уақытта елде тілдер қолданысының дамуын табысты іске асырудың құқықтық негіздері қалыптасты. Тіл құрылысының үрдістері қоғамда түсіністік пен қолдау тауып отыр.

Мемлекеттік органдар жүйесінде мемлекеттік тілдің талап етілу үрдісі байқалуда. Бұл орайда қазақ халқы басым тұратын аймақтарда біршама айтарлықтай нәтижелерге қол жетті. Бұл, ең алдымен, Атырау, Қызылорда, Маңғыстау, Батыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан облыстарына тән. Қазақстанның Солтүстік, Орталық және Шығыс облыстарында да мемлекеттік тілді дамыту бағытында белгілі бір деңгейде жұмыс жүргізілуде. Орталық атқарушы органдардың мемлекеттік тілді қолдану аясын кеңейтуге бағытталған нысаналы жұмыстарының арқасында оның талап етілуінің өсу үрдісі байқалады. Көптеген мемлекеттік органдар мен ұйымдарда іс қағаздары екі тілде – мемлекеттік және ресми тілде жүргізіледі.

Алайда қол жеткен нәтижелерге қарамастан, мемлекеттік органдарда мемлекеттік тілдің әлеуетін іске асыру деңгейі әлі де төмен екенін атап өту қажет. Мемлекеттік қызметшілер арасында мемлекеттік тілді еркін меңгерген мамандар аз. Сол себепті бағдарламаны іске асыру барысындағы басты міндеттің бірі білікті кадрлар даярлау болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері жүйесіне мемлекеттік тілді енгізу процесі басталды. Қазіргі заманғы қазақ әскери терминологиясының қалыптасу процесі жүріп жатыр. Алайда әскери құрамаларда күнделікті қызметтік міндеттерін орындау барысында мемлекеттік тілдің қолданылуы шектеулі күйде қалып отыр. Бұл жерде негізгі күш-жігерді арнаулы әскери лексиканы қалыптастыру мен мемлекеттік тілді оқытуға жұмсау қажет.

Білім беру жүйесінде мемлекеттік тілдің рөлі біртіндеп артып келеді. Білім және ғылым министрлігінің мәліметі бойынша, 1999-2000 оқу жылында, Республика мектептеріндегі 3,5 миллион оқушының, 1,6 миллионы (50,6%) қазақ тілінде, 1,5 миллионы (45%) орыс тілінде, 80 мыңы (2,3%) өзбек тілінде, 23 мыңы (0,6%) ұйғыр тілінде, 2,5 мыңы (0,07%) тәжік тілінде және мыңнан астамы басқа тілдерде оқыды. Қазақ тілінде оқытатын мектептердің жалпы саны біртіндеп өсіп, 2000 жылы республикадағы мектептердің жалпы санының

43% (7910) шамасына жеткенімен, олардың аймақтар бойынша, сондай-ақ қала-ауыл схемасы бойынша бөлінуі біркелкі емес. Бұдан басқа қазақ тіліндегі сыныптардың тепе-теңдігінің сақталмауына байланысты тиісті тілдік ортадан бөлініп қалған «аралас мектеп» деп аталатын мәселе де бар. Оның үстіне қазақ тілінде оқытатын мектептердің көпшілігі дәріс берудің жоғары жеткіліксіз деңгейін көрсетуде. Басқа тілдерде оқытатын мектептер туралы да осындай жайды атап өтуге болады. Едәуір толымды оқу-әдістемелік әлеуметі қалыптасқан орыс тілінде оқытатын мектептерде бұл проблемалар соншалықты өзекті болып отырған жоқ.

Егер мемлекеттік тілде білім беретін мектептер саны біртіндеп өсіп келе жатса, мектеп жасына дейінгі балалар саны азайып барады. Олардың саны 2000 жылы еліміз бойынша осы тектес ұйымдардың жалпы санының 25%-ынан (1158) асқан жоқ. Осылайша, неғұрлым тілді қабылдауға бейім ұрпақ тілдік қатынастарды мемлекеттік реттеу саласынан сырт қалуда.

Республиканың бастауыш және орта кәсіптік оқу орындарында 200 мамандық жоғары оқу орындарында 75-тен астам мамандықты оқыту мемлекеттік тілде жүргізіледі. Қазақ тілінде оқыту бөлімдерінде оқитын студенттердің саны 2000 жылы барлығы 32%-ды (85300) құраса, орыс тіліндегі бөлімдердегі студенттердің саны 68% (181000) құрайды. Қазақ тілінде оқыту бөлімдерінің жалпы алғанда өсуіне қарамастан, осы тілде оқытылатын мамандықтар санын көбейтуге назар аудару керек. Мәселен, 1998-1999 оқу жылынан бастап еліміздің жоғары және орта арнаулы оқу орындарына «Мемлекеттік тілде іс жүргізу» атты жаңа мамандық енігізілді.

Мемлекеттік тілді оқытуда сабақ жүргізудің жаңа жеделдетіп оқыту әдістерін әзірлеу, дыбыс-бейне материалдарды, компьютерлік технологияларды пайдалану нәтижесінде үлкен мүмкіндіктер көзі ашылуда. Осылайша, бүгінгі күні орталық атқарушы органдарда мемлекеттік тілде электронды құжат айналымын қамтамасыз ету жөнінде компьютерлік бағдарламалар әзірленіп, орнатылды, сканер арқылы компьютер қаріптерін таңуды, қазақ тілінде дұрыс жазылуын тексеруді, мәтіндерді қазақ тілінен орыс тіліне, орыс тілінен қазақ тіліне автоматты түрде аударуды қамтамасыз ету жөнінде бағдарламалар әзірленді.

Мемлекеттік тілдің алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі, оның жаңа әлеуметтік-

мәдени болмысы бейнелеудегі мүмкіндіктерін кеңейтудің қажеттігі болып отыр. Бұл бағытта нысаналы ғылыми зерттеу жұмысы жүргізілуде. Қазақ тілінің терминологиялық базасын түзу мен жетілдіруге басты назар аударылып отыр. Мемлекеттік терминологиялық комиссия 610 жаңа терминді бекітті, алғашқы рет 31 томдық салалық терминологиялық сөздіктер шығару жүзеге асырылуда.

Қолданылып жүрген заңдармен айқындалған, республика аумағындағы тарихи атауларды қалпына келтіру мен жүйелеу жер-су мен басқа да атауларды фонетикалық, таңбалық және лексикалық принциптерге сәйкестендіру жұмысы жандандырылуда. Осы уақытқа дейін 64 аудан, 8 қала, 420 ауыл мен поселке, 680 білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау мен басқа да объектілер жаңа атауларға ие болды.

Мемлекеттік тілде қорғалған кандидаттық және докторлық диссертациялардың жалпы санының ұлғаюы байқалады. Алайда олардың саны әлі де көп емес, ол республикада 1999 жылы қорғалған диссертацияның 14%-ынан аспайда (1267-нің 174-і).

Мәдениет және бұқаралық ақпарат құралдары салаларында мемлекеттік тілді дамытуда оң ілгерілеуге қол жетті. Қазақ тіліндегі телеарналардың көлемін ұлғайту бағытында айтарлықтай оң қадамдар жасалды. Бұл ретте мемлекеттік тілде хабар тарататын мамандандырылған телеарнаның ашылғанын атап айтуға болады. 2000 жылы 192 телеарнаның басым көпшілігі – 144-і екі тілде хабар таратты. Дегенмен мемлекеттік тілде және басқа тілдерде хабар тарату уақытының заң актілерімен айқындалған сандық арақатынасы көп жағдайда сақталып отырған жоқ.

Мемлекеттік басқару органдары жүйесінде, еліміздің Қарулы Күштерінде, халыққа қызмет көрсету, мәдениет пен өнер салаларында ресми қолданатын тілдің тұрғысы дәстүрлі түрде күшті болып отыр. Орыс тілінің білім мен ғылымдағы басымдығы сақталуда, оның бұқаралық ақпарат құралдары саласында жетекші тіл болып қалуы жалғасуда. Мәселен, 2000 жылы елде 2365 орыс тілінде оқытатын мектеп, орыс тілінде оқытатын сыныптары басым 2055 аралас мектеп есепке алынды, орыс тілінде 393 газет, 78 журнал атауы шығарылып, 20 телеарна жұмыс істейді.

Қазақстан аумағында тұрып жатқан, барлық диаспоралар тіліне мемлекет тарапынан көмек

көрсетілуде. Ана тілі мен мәдениетін дамыту мақсатында елімізде ана тілін оқытудың жексенбілік мектептер жүйесі құрылған. 1999-2000 оқу жылында жексенбілік мектептерде 14 тіл ана тілі ретінде оқытылды: корей, ирвит, украин, татар, неміс, түрік, шешен, ұйғыр, армян, әзірбайжан, чуваш, поляк, курд, дүнген тілдері. Жексенбілік мектептер туралы үлгі ереже әзірленді. Оқытудың мұндай түрі өзін жақсы көрсетіп үлгерді және келешегі де бар. Елімізде диаспоралар тілінде 11 газет шығарылып, 12 тілде телехабар жүргізіледі» [6, 17-19 бб.]. Міне, айтылған жағдайлар елімізде мемлекеттік тілді дамытуды қажет ететіндігін көрсетеді. Мемлекеттік тіл қазақ тілін көтеру үшін қазіргі кезеңде тіл туралы заңнамаға мемлекеттік органдарда қызмет атқару үшін мемлекеттік тілді қазақ тілін білуді міндеттейтін норма енгізуіміз қажет. Ол үшін бір жылдай уақыт аралығында қазіргі мемлекеттік қызметшілердің барлығын мемлекеттік тілге үйретуді қамтамасыз ететін іс-шараларды қолға алуымыз қажет. Осы уақыттан кейін мемлекеттік тілді меңгеру деңгейі бойынша аттестация жүргізіп, мемлекеттік қызметкерлерді қалдыру мәселесін шешу қажет. Сонда ғана біздің тіліміз мемлекеттік деңгейге жетеді. Жаңа технологияларды игеруде мемлекеттік тілді кеңінен қолдану бағдарламаларын жүзеге асыруымыз қажет.

Сонымен қатар Қазақстанда патриотизмді көтеру үшін балабақшаларда, мектептерде, жоғары оқу орындарында патриоттық үйірмелерді ашып, мемлекеттік тұрғыда қолдай түсу керек. Әртүрлі бағытта, мысалы: конституция күніне арналған, тілге арналған, әнұранға, жалауға, ел таңбаға арналатын тақырыптарда телеарналарда хабарларды әрлендіре түсу қажет. Осындай кешенді шаралар ғана Отан сүйгіштікті орнатады деп ойлаймыз.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Жеті жарғы, 1996. – 368 б.

2 Маяузов М.Н. Қазақстанда отаншылдық сезім қалыптастырудың басым бағыттары // 2007 жылы конституциялық реформаны жүзеге асырудағы Қазақстан Республикасындағы демократиялық институттардың дамуы: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның

материалдары. – Алматы, 2008. – 29 ақпан. – 148-153 бб.

3 Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 23 мамырдағы №2995 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының мемлекеттік сәйкестілігін қалыптастыру тұжырымдамасы / Егемен Қазақстан. – 1996. – 29 мамыр. – 3 б.

4 Кишибеков Д. Национальная идея (От этнических чувств до идеологии). – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 340 с.

5 Бусурманов Ж.Д. Евразийская концепция прав человека. – Алматы: КазГЮУ, 2006. – 481 с.

6 Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы негізгі заң актілері. – Алматы: Юрист, 2008. – 40 б.

References

1 Kazakhstan Respublikasynuң Konstitutsiyasynuң tусindirme sөzdigi. Almaty: Zheti Zhargy, MCMXCVI. – CCCLXVIII b.

2 Mayauzov MN Қазақстанда otanshyldyk Sezim қалыптастырудың basym бағыттary // MMVII zhyly konstitutsiyalyқ reformany zhүzege asyruдағы Kazakhstan Respublikasyндағы demokratiyalық instituttardуң anus: Halyқaralyқ ғылыми-tәzhiribelik konferentsiyanyң Materialdary. – Almaty, MMVIII. – XXIX ақпан. – Bb 148-153.

3 Kazakhstan Respublikasy Prezidentiniң MCMXCVI zhyly XXIII мамыrдағы № MMC-MXCV Zharlyғыmen мақұлданған Kazakhstan Respublikasynuң мемлекеттік сәykestiligin қалыптастыру тұжырымдамасы / Egeмен Kazakhstan. – MCMXCVI. – XXIX Mamyrov. – III b.

4 Kishibekov D. nationalibus idea (to animos ethnicam ideologiae). – Almaty: fossa-Press, MM-VII. – CCCXL p.

5 Busurmanov J.D. Eurasian conceptus de iuribus humanis. – Almaty: Kazakh rei publicae legis University, MMVI. – CDLXXXI p.

6 Kazakhstan Respublikasyндағы tilder туралы negizgi Zan aktileri. – Almaty: postremo iurisconsultus, MMVIII. – XL b.

Ж.У. Сербаев

Принципы и содержание казахстанского патриотизма

В данной статье рассматривается суть и содержание принципа патриотизма в казахстанском конституционном развитии.
Ключевые слова: патриотизм, принципы, суть и содержание, родина, казахстанский патриотизм, народ Казахстана.

J.W. Serbaev

The principles and content of Kazakhstan patriotism

This article examines the nature and content of the principle of patriotism in the constitutional development of Kazakhstan.
Keywords: patriotism, principles, substance and content, homeland, Kazakhstan patriotism, the people of Kazakhstan